

College voor Toetsen en Examens

SPECIAL NEEDS SPECIAL

CENTRALE EXAMINERING EN DEELNEMERS MET EEN
BEPERKING IN HET MBO 2017-2018

Versie september 2017

Inhoud

Inleiding; wat is er anders in 2017-2018?	4
1 Regeling aangepaste wijze of vorm van examineren centrale examens mbo	5
2 Toelichting per beperking	6
2.1 Dyslexie	6
2.2 Dyscalculie of ernstige rekenproblemen (ER)	7
2.3 Visuele beperking	10
2.4 Auditieve beperking	12
2.5 TOS (taalontwikkelstoornis)	14
2.6 Overige beperkingen	14
2.7 Ziekte	16
2.8 ...en als er iets fout gaat bij de afname?	17
3 Wie is waarvoor verantwoordelijk?	19
4 Relatie tussen instellings- en centraal examen	21
5 De deskundigenverklaring	23
6 Tijdverlenging	25
7 Het woordenboek	28
8 Meer informatie en oefenexamens	30
9 Samenvatting voor de contactpersoon examencommissie en de zorgcoördinator	31

Inleiding; wat is er anders in 2017-2018?

a. status

In het studiejaar 2017-2018 heeft rekenen 2A/2A-ER nog de pilotstatus. Engels B2 is inmiddels de pilotstatus ontgroeid en is met ingang van 2017-2018 regulier geworden. Dat betekent dat er voor Engels B1 en B2 een aangepaste variant is voor deelnemers met een visuele beperking en voor deelnemers met een auditieve beperking. Kijk voor alle actuele wet- en regelgeving op Examenbladmbo.nl.

b. naast deze brochure

Examinering van deelnemers met een beperking speelt niet alleen bij centrale examens maar ook bij instellingsexamens en heeft een relatie met onderwijs en toelating. Het Servicepunt Examinering mbo heeft daartoe de [Handreiking Examinering van deelnemers met extra ondersteuningsvraag](#) gepubliceerd.

Ook bij de brochure van dit studiejaar houden wij ons aanbevolen voor opmerkingen uit het onderwijsveld; bij voorkeur via beperving@cvte.nl.

Nog een korte opmerking over gebruikte terminologie:

Wie onderwijs volgt in het mbo wordt in deze brochure steeds deelnemer genoemd.

Utrecht, september 2017

Mw. G. Snoodijk

Manager "centrale examinering en deelnemers met een beperking"

1 Regeling aangepaste wijze of vorm van examineren centrale examens mbo

Voor de wet- en regelgeving met betrekking tot aangepaste wijze of vorm van centrale examinering verwijzen we u naar de '[Regeling aangepaste wijze of vorm van examineren centrale examens mbo](#)' en de daarbij horende [toelichting per artikel](#) van het College voor Toetsen en Examens van 15 april 2014, nummer CvE-14.01042, waarin de regels en toelichting staan voor een aangepaste wijze of vorm van examineren bij deelnemers met een handicap, rekening houdend met de aard van de handicap bij centrale examens in het mbo.

Deze regeling is de basis voor de uitwerking van de aanpassingen voor de deelnemers met een beperking. In de volgende hoofdstukken worden deze aanpassingen nader uitgewerkt.

2 Toelichting per beperking

2.1 Dyslexie

Dyslexie is een beperking bij het lezen en spellen op woordniveau. Anders gezegd: moeite met technisch lezen en schrijven. Technisch lezen is bij de centrale toetsing in het mbo geen doel, maar een middel. Dat middel (lezen) kan zonder aantasting van de exameneisen worden vervangen door voorlezen, en/of verlicht door het toekennen van enige extra tijd. Beide toepassingen zijn mogelijk en toegestaan bij de centrale examens in het mbo, voor zowel Nederlandse taal als rekenen als Engels. Op grond van artikel 7b. kan de instelling een half uur extra tijd toekennen. Bij de standaard lengte van de examens is dat adequaat. Het halve uur extra geldt ook als de deelnemer geen gebruik maakt van de voorleesfunctie.

Spelling- en grammaticakaarten of spellingcontrole niet toegestaan

Spelling- en grammaticakaarten of spellingcontrole op de computer zijn bij de centrale examens niet toegestaan en overigens ook niet functioneel (spelling wordt immers niet beoordeeld). Beperkte grammatica-overzichten in de gangbare woordenboeken hoeven niet te worden verwijderd. Een digitaal woordenboek is niet toegestaan.

Lettertype en lettergrootte

Deelnemers met dyslexie kunnen een voorkeur hebben voor een bepaald lettertype. Aanpassing van het lettertype is bij de centrale examens niet mogelijk en ook niet noodzakelijk: uit onderzoek blijkt geen effect van speciale lettertypes. Wel is aangetoond dat mensen met dyslexie baat hebben bij een schreefloze letter. Daarmee is in de centrale examens rekening gehouden.

Hetzelfde geldt voor lettergrootte. Te kleine letters zijn hinderlijk voor mensen met een leesprobleem maar dan vooral omdat dat leidt tot te veel letters op een pagina. De letters (en de hoeveelheid tekens) op het beeldscherm bij digitale centrale examens zijn in jaren ervaring adequaat gebleken.

Spraaksynthese

In het mbo is in het algemeen spraaksynthese voor deelnemers met dyslexie een ingeburgerd doeltreffend hulpmiddel. Digitaal aangeleverd les- en toetsmateriaal kan met speciale software (spraaksynthese) op de computer worden voorgelezen. Die speciale software kan bij de digitale examens niet worden gebruikt. In Facet is eigen spraaksynthesoftware ingebouwd, door de instelling in te schakelen voor de rechthebbende deelnemer.

In een enkele situatie, bijvoorbeeld door een combinatie van beperkingen, kan het zijn dat de door het CvTE geleverde aanpassing in samenhang met de tijdverlenging niet adequaat lijkt. Dan geldt de algemene regel: de examencommissie neemt contact op met het CvTE, via mailadres beperking@cvte.nl.

Stappenplan dyslexie

Geldt voor alle centrale examens

- 1 De examencommissie vergewist zich ervan welke deelnemers op grond van dyslexie recht hebben op een aanpassing bij de centrale examens.
- 2 Met de deelnemers wordt nagegaan van welke voorzieningen (extra tijd en/of voorleesfunctie) gebruik gemaakt wordt.
- 3 De toegekende voorzieningen worden in een dossier vastgelegd dat gekoppeld wordt aan het proces verbaal van de afname.

- 4 De toegekende voorzieningen hoeven niet aan het CvTE of de inspectie vooraf te worden gemeld. Er is geen speciale bestelling nodig: examens met voorleesfunctie worden standaard voor elke periode geleverd, de (maximale) examentijd wordt binnen de kaders (maximaal een half uur verlenging) door de examencommissie vastgesteld.
- 5 Afnames gebeurt in de standaard examensoftware met de algemeen geldende regels. Hetzelfde geldt voor beoordeling en normering.
- 6 Als de standaard oplossing niet adequaat is, neemt de examencommissie contact op met het CvTE via beperking@cvte.nl.

2.2 **Dyscalculie of ernstige rekenproblemen (ER)**

Op een afzonderlijke pagina op Examenbladmbo.nl wordt ingegaan op het specifieke aanbod voor deelnemers met dyscalculie of ER. In deze paragraaf wordt vooral op de algemene kaders ingegaan.

Inleiding

Anders dan bij de meeste andere beperkingen hebben dyscalculie en ER niet alleen te maken met de wijze van examinering, maar ook met de algemeen geldende exameneisen. Voor bijvoorbeeld deelnemers met een visuele beperking geldt dat zij op zichzelf aan de exameneisen kunnen voldoen, maar dat soms de standaard wijze van examinering maakt dat zij dat niet kunnen laten zien. Bij dyscalculie of ER ligt dat gecompliceerder. Deels geldt dat zij met een andere aanpak en hulpmiddelen beter kunnen laten zien wat zij op rekengebied kunnen. Deels echter geldt dat zij door hun beperking niet goed aan sommige van de eisen kunnen voldoen, voor die eisen is geen compensatie of dispensatie mogelijk. Bij dyscalculie of ER raakt de beperking ook een deel van de standaard geldende vaardigheidseisen. Een deel van die standaard eisen is voor de deelnemer moeilijk haalbaar.

Aangepaste eisen

Om niet onnodig wegen te blokkeren, is daarom bij dyscalculie en ER gekozen voor een op onderdelen fundamenteel andere aanpak. Wie dyscalculie of ER heeft, wordt in staat gesteld een rekentoets af te leggen met op specifieke delen aangepaste eisen.

Daarnaast stelt een aantal hulpmiddelen hem in de gelegenheid beter te laten zien wat hij kan. De toets is op die hulpmiddelen aangepast.

Omdat de eisen ook op onderdelen zijn aangepast, anders dan bij de deelnemer die bijvoorbeeld braille of audio gebruikt, moet de aanpassing (van de eisen) voor het vervolgonderwijs zichtbaar zijn. Een 6 voor het aangepaste rekenexamen immers duidt erop dat de kandidaat op een klein deel van de vaardigheden minder zwaar is getoetst. Het aangepaste examen rekenen houdt het volgende in:

- Minder accent op geautomatiseerde rekenregels
- Bij alle opgaven mag een rekenmachine worden gebruikt (de opgaven zijn daarop aangepast)
- De kandidaat mag een door het CvTE vastgestelde of toegestane rekenkaart gebruiken.
- De tijdsduur voor de toets is ruimer

Voorwaarde voor deelname aan het aangepaste examen is niet een deskundigenverklaring. Die is noch noodzakelijk, noch voldoende. De keuze voor het aangepaste examen maken deelnemer, docent en examencommissie gezamenlijk. Deze keuze komt in beeld indien naar redelijkheid is gecheckt of de standaard examens niet haalbaar zijn. Een eerder afgelegd aangepast examen in het vo kan hiervoor een goede indicatie zijn. Instelling en deelnemer spannen zich na de keuze in om het

aangepaste examen te halen en de deelnemer is op de hoogte van het feit dat e.e.a. betekent dat ook officieel duidelijk wordt dat hij het aangepaste examen heeft afgelegd. En deze zaken zijn ten behoeve van toezicht door de inspectie vastgelegd in een dossier.

Andere maatregelen

Rekenkaart

De door het CvTE goedgekeurde, standaard rekenkaart mag óók worden gebruikt door deelnemers met een dyscalculieverklaring die het standaard rekenexamen maken. In dat geval is dus de dyscalculieverklaring vereist. Anders dan bij het aangepaste rekenexamen is deze optie dus NIET mogelijk voor deelnemers zonder een dyscalculieverklaring. Het gebruik van een rekenkaart wordt niet vermeld op de resultatenlijst.

Rekenmachine

Bij het aangepaste rekenexamen kan bij elke opgave de rekenmachine worden gebruikt. Dat mag de in het programma ingebouwde rekenmachine zijn (die bij het aangepaste examen bij elke opgave beschikbaar is), een losse eigen machine mag ook. Een grafische rekenmachine is niet toegestaan.

Bij het standaard rekenexamen is de rekenmachine niet toegestaan, *ook niet met een dyscalculieverklaring*. Immers, de opgaven zijn er niet op aangepast.

Tijdverlenging

Bij het aangepaste rekenexamen krijgt iedereen de al in de afnameduur verdisconteerde tijdverlenging – een verklaring is daarvoor niet nodig. Het examen is gemaakt op meer toetstijd.

Omdat het examen inclusief toetstijd aangepast is ten behoeve van deelnemers met ernstige rekenproblemen, kan voor ernstige rekenproblemen niet extra tijdverlenging worden toegekend. Wel kan extra tijd worden toegekend vanwege de combinatie met een andere beperking (bijvoorbeeld dyslexie).

Bij het standaard rekenexamen kan een half uur worden toegekend als een dyscalculieverklaring aanwezig is. Een verklaring is in dit geval dus wel vereist.

In het kort:

- Een beperking met een deskundigenverklaring mag bij elk centraal examen leiden tot een half uur verlenging (als daardoor de belemmering door de beperking minder wordt).
- Alleen voor de ER-examens geldt: de verlenging wegens dyscalculie is al toegepast, een dyscalculieverklaring leidt niet tot extra verlenging.
- Twee beperkingen leiden *niet* tot twee maal 30 minuten.
- Maar ER in combinatie met een andere beperking mag de ER-toets wél worden verlengd.

Toetsduur examen rekenen in minuten

	2A/2F	3F	2A-ER/2ER	3ER
Standaard	90	120		
Met dyscalculieverklaring	120	150	120	150
Met ernstige rekenproblemen, geen verklaring	90	120	120	150
Met andere beperking en verklaring	120	150	150	180
Dyscalculie én andere beperking	120	150	150	180

Formule- en rekenkaarten – achtergrond

Een deelnemer met dyscalculie heeft moeite om betekenisloze formules te automatiseren. Een formule- of rekenkaart kan deze belemmering wegnemen en wordt daarom door deskundigen wel geadviseerd als mogelijk doeltreffend hulpmiddel. De formulekaart is nodig voor het hanteren van formules die voor de deelnemer (door zijn beperking) betekenisloos zijn. Als de deelnemer inzicht heeft in de formule (bijvoorbeeld weet waarom de oppervlakte van een rechthoek lengte maal breedte is), is dat inzicht een betere en meer flexibele basis om de formule te onthouden dan een kaart.

Uit analyse door het CvTE blijkt dat de door deelnemers zelf ontworpen kaarten het inzicht vaak vervangen door trucjes en regeltjes. Dat tast niet alleen de exameneisen bij de afname aan maar kan er ook toe leiden dat het vereiste inzicht niet wordt ontwikkeld. Zo'n kaart lijkt op korte termijn effectief bij lessen en toetsen over een beperkt deel van de stof, maar blijkt niet te leiden tot toepassingsgerichte kennis. Het toestaan van het hulpmiddel lijkt dus een belemmering weg te nemen maar veroorzaakt op termijn zelf een belemmering. Het is daarom dringend gewenst ook in het onderwijs het gebruik van 'spiekbriefjes' of 'spiekboekwerken' zoveel mogelijk te beperken.

De door het CvTE vastgestelde rekenkaart bevat geen trucjes, maar rekenhulpen bij algemene rekenopdrachten. Didactische keuzes van instellingen kunnen leiden tot een andere vorm van de rekenhulpen. Instellingen kunnen hun alternatieven aan het CvTE ter goedkeuring voorleggen. Sinds 2014-2015 zijn er twee typen rekenkaarten: de standaard rekenkaart en de aanvullende rekenkaart. De eerste mag ook bij de reguliere rekenexamens worden gebruikt door een deelnemer met een dyscalculieverklaring, de tweede is voorbehouden aan de ER-examens.

Mondeling

Deelnemers met dyscalculie of ER hebben vaak een lange negatieve ervaring met rekenen en soms ook de reactie van de omgeving. Dat kan begrijpelijk leiden tot rekenangst die ondanks de aanpassingen in de toetsing blokkerend kan werken. Vanwege dit specifieke probleem is de mogelijkheid geopend om het examen mondeling af te nemen, als na enkele digitale sessies het vermoeden blijft dat de deelnemer geblokkeerd kan zijn door zijn rekenangst. Door een mondeling wordt (uiteraard) de rekenangst niet weggenomen, maar de examinatoren nemen het, anders dan bij de digitale afname, wel waar en kunnen dus adequaat handelen.

Het is misschien goed om op te merken dat rekenangst niet hetzelfde is als algemene faalangst. Wie in het algemeen lijdt onder extreme faalangst, heeft een probleem dat hem in zijn algemene functioneren parten zal spelen en dat dus door hem met begeleiding structureel zal moeten worden aangepakt. Bij deelnemers met dyscalculie kan sprake zijn van specifieke angst bij rekenen terwijl hij bij andere te leveren prestaties van deze blokkade geen last heeft. Dat geïsoleerde probleem lossen we dus op met een mondelinge toetsing.

Stappenplan dyscalculie of ernstige rekenproblemen (ER)

- 1 De instelling gaat na of de deelnemer in staat is het reguliere rekenexamen te maken.
- 2 Indien dit niet het geval is, onderzoekt de instelling bij aanwezigheid van een dyscalculieverklaring of het gestelde onder (1) wel mogelijk is met een half uur extra tijd en/of gebruik van de standaard rekenkaart.
- 3 Als ook de optie onder (2) niet aan de orde is, wegens nog steeds onvoldoende resultaat of het ontbreken van een verklaring, overlegt de instelling met de deelnemer over deelname aan het aangepaste rekenexamen.
- 4 In dat geval maken deelnemer en instelling afspraken over de extra inspanning. De instelling stelt de deelnemer ervan op de hoogte dat e.e.a. zichtbaar kan worden op de resultatenlijst en dus gevolgen kan hebben voor beroepskeuze en doorstroommogelijkheden.
- 5 De instelling legt het bovenstaande vast in een dossier.
- 6 Het aangepaste rekenexamen wordt standaard geleverd en hoeft dus niet speciaal te worden besteld.

2.3 Visuele beperking

Voor deelnemers met een visuele beperking kan het noodzakelijk zijn de wijze van examinering aan te passen. In beginsel kan de deelnemer met een visuele beperking voldoen aan de exameneisen geldend voor taal en rekenen. De wijze waarop de examens worden gepresenteerd, kan echter een bottleneck zijn. Voor deelnemers met een visuele beperking worden daarom op aanvraag aangepaste centrale examens geleverd. Bij Nederlandse taal en Engels worden de videofragmenten voorzien van of vervangen door een gesproken toelichting, bij rekenen kunnen opgaven met een sterk visueel karakter worden aangepast en worden plaatjes indien nodig door tekst vervangen. Ook de bediening gaat anders – de examensoftware is nl. niet geschikt voor bediening door mensen met een ernstige visuele beperking. Deze aangepaste examens worden daarom geleverd in Word (geschikt voor verklanking en/of brailleleesregel), met gevolgen voor de afnamecondities, de geheimhoudingsregels en de correctie.

De aanpassing is maatwerk. Niet elke visueel beperkte deelnemer is vertrouwd met dezelfde hulpmiddelen. Soms zijn verduidelijkte tekeningen adequaat, soms moeten tekeningen worden vervangen. Het complexe maatwerk gebeurt door het CvTE na contact met de instelling. Het is daarom noodzakelijk dat tijdig bekend is voor welke deelnemers maatwerk nodig is. Met de deelnemer kan worden nagegaan of de standaard uitvoering met enige aanpassingen (groter beeldscherm, gebruik makend van audio-ondersteuning, extra tijd) bruikbaar is. Het is ook mogelijk dat het standaard examen Nederlandse taal en Engels bruikbaar is, maar het standaard examen rekenen niet. Op Examenbladmbo.nl staan voorbeelden van aangepaste examens, die nuttig zijn om vooraf te bekijken en om mee te oefenen.

De speciale uitvoering heeft gevolgen voor logistiek en afname. Het examen moet afzonderlijk worden besteld (tenminste 4 weken voor afname via de persoonlijke pagina van de contactpersoon examencommissie), wordt per koerier naar de instelling verzonden, er gelden andere (strikte) geheimhoudingsregels, en na afloop moet het gemaakte werk naar het CvTE worden gezonden ten behoeve van de (niet geautomatiseerde) correctie. De instelling ontvangt na correctie het cijfer van het CvTE.

Kleurenblind

Kleurenblinde deelnemers ondervinden in het algemeen bij het centraal examen geen probleem. Mocht de examencommissie bij het oefenen en voorbereiden of eventueel bij de afname toch een probleem constateren, dan neemt de examencommissie contact op met het CvTE. Het is toegestaan om een toezichthouder op verzoek van de kleurenblinde deelnemer te laten aanwijzen welke lijn of vlakdeel een door de deelnemer benoemde of aangewezen kleur heeft, of de kleur te benoemen (in de legenda aan te wijzen) van een door de deelnemer aangewezen lijn of vlakdeel.

Stappenplan visuele beperking

Geldt voor alle centrale examens

- 1 De examencommissie vergewist zich er zeer tijdig van of er deelnemers zijn voor wie vanwege visuele beperking een aanpassing van de centrale examens wellicht nodig is. Eerst oefenen met aangepaste voorbeeldexamens is zeer gewenst.
- 2 De examencommissie gaat met de deelnemer na of met kleine aanpassingen, vallend binnen competentie en mogelijkheden, de standaard examens voldoen.
- 3 Indien de standaard examens niet of niet geheel voldoen, meldt de contactpersoon examencommissie *tenminste 4 weken voor de gewenste afnameperiode* de deelnemer bij het CvTE, via het formulier op de persoonlijke pagina op Examenbladmbo.nl. Voor elke afzonderlijke afnameperiode dient een apart formulier ingevuld te worden. Er kunnen wel meer examens per periode per deelnemer op 1 formulier worden aangevraagd.
- 4 Er wordt indien nodig door een consulent van het CvTE contact opgenomen met de instelling.
- 5 Op grond daarvan wordt door het CvTE aan de instelling maatwerk geleverd in de vorm van een aangepast examen met aangepaste examentijd.
- 6 Het CvTE kan kiezen voor afname op een door het CvTE aan te wijzen tijd en plaats.
- 7 De examencommissie houdt zich bij de afname van een aangepast examen aan afwijkende afnamecondities ten aanzien van o.a. geheimhouding, beoordeling etc; deze worden bij de levering verstrekt.
- 8 De aanpassingen worden in een dossier vastgelegd dat gekoppeld wordt aan het proces verbaal van de afname.

2.4 Auditieve beperking

Inleiding

Voor deelnemers met een auditieve beperking kan het centraal examen Nederlandse taal of Engels in zijn standaardvorm (met een onderdeel luisteren via de koptelefoon) een probleem zijn. Het CvTE levert daarom een aangepast examen, zie verderop. Het centraal examen rekenen bevat geen geluid en behoeft dus geen aanpassing. Wel kan op grond van artikel 7b de examencommissie de toetstijd bij het rekenexamen met een half uur verlengen. Die verlenging van toetstijd, die ook geldt voor het aangepaste examen Nederlandse taal en Engels, vloeit voort uit het feit dat een auditieve beperking invloed heeft op de taalontwikkeling en daardoor ook indirect op het lezen. Of dat relevant is, wordt bepaald door de examencommissie die een vergelijkbare afweging ook maakt bij de instellingsexamens.

Doventolk

Bij de centrale examens Nederlandse taal, Engels en rekenen mag een doventolk worden ingezet in de rol van woordenboek, die woorden verduidelijkt maar geen oplossingsrichtingen aangeeft. Daarbij geldt de algemene regel dat het middel (i.c. de doventolk) ook bij schriftelijke toetsen in het instellingsexamen en leesmateriaal in het onderwijs moet zijn ingezet. In de praktijk wordt een doventolk soms als minder relevant en effectief ervaren naarmate de tekst complexer wordt. Bij een tekst 3F kan een papieren woordenboek effectiever zijn dan een doventolk. De afweging is aan de examencommissie, op grond van de ervaringen van en met de deelnemer. Essentieel is wel dat de doventolk niet verduidelijkt maar alleen vertaalt *op verzoek van de deelnemer*. Met andere woorden: hij verduidelijkt een door de deelnemer aangewezen woord. Door de aard van de gebarentaal kan het wel eens nodig zijn dat de tolk bij de vertaling omringende woorden "meeneemt", maar de deelnemer móet bij een woord beginnen. In een breder kader worden nadere afspraken ontwikkeld omtrent de rol van de doventolk; voor het studiejaar 2017-2018 geldt in ieder geval het bovenstaande.

Omdat Engelse gebarentaal niet gebruikelijk is, mag bij het centraal examen Engels geen doventolk worden ingezet.

Kijk- en luisterfragmenten

De centrale examens Nederlandse taal en Engels voor deelnemers met een auditieve beperking heeft in het studiejaar 2017-2018 dezelfde vorm als in het studiejaar ervoor. De zuivere luisterfragmenten vervallen, de kijk-luisterfragmenten zijn voorzien van ondertiteling.

Daarmee is formeel voldaan aan de verplichting om luisteren te toetsen. De gekozen "luistervorm" is er een die beperkt luistervaardigheid toetst. In de praktijk wordt impliciet de luistervaardigheid (overigens voor alle deelnemers) op een natuurlijker wijze ook getoetst in het instellingsexamen gespreksvaardigheid.

Omdat luisteren formeel in het centraal examen wordt getoetst, geldt voor de deelnemers met een auditieve beperking geen afwijking van de algemeen geldende regels omtrent de verdeling van de vaardigheden over instellings- en centraal examen.

Het aangepaste examen Nederlandse taal en Engels B1 wordt in het studiejaar 2017-2018 in elke periode aan alle instellingen geleverd en voor B2 is er een aangepaste variant in periode 3 en 5 beschikbaar. Afzonderlijke bestelling van deze examens is niet nodig.

Hoe toets je het domein Mondelinge taalvaardigheden (spreken, luisteren, gesprekken) bij een dove deelnemer? Hoewel dit buiten het kader valt van de CvTE-regeling, geven we hier een enkele achtergrond die kan helpen bij het zoeken naar passende oplossingen. De eisen aan de beheersing van de taalvaardigheden (lezen, schrijven, spreken, gespreksvaardigheid en luisteren) zijn in de wet Referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen niet "technisch" maar contextueel-inhoudelijk geformuleerd. Zo kan de dyslectische deelnemer teksten "lezen" met audio-ondersteuning. Dat is in zijn aard en context *lezen*, en niet *luisteren*. Zo kan een dove niet *horen* maar wel *luisteren* (en spreken, en gesprekken voeren). Hij doet dat met hulpmiddelen. Bijvoorbeeld met een doventolk, maar ook geschreven taal (chatten) kan bij gesprekken met en door doven een vanzelfsprekend hulpmiddel zijn. Dit geldt voor Nederlands, maar zeker ook voor Engels waarbij de doventolk geen functie kan hebben. Zie ook ['Handreiking mondelinge taalexamens voor auditief beperkte deelnemers in het mbo'](#).

Stappenplan auditieve beperking

Dit is vooral van toepassing op de centrale examens Nederlandse taal en Engels; voor rekenen geldt slechts de mogelijkheid van tijdverlenging

- 1 De examencommissie vergewist zich er zeer tijdig van of er deelnemers zijn voor wie vanwege auditieve beperking een aanpassing van de centrale examens wellicht nodig is.
- 2 Indien relevant wordt de deelnemer voor het centraal examen rekenen een half uur extra toegekend.
- 3 Inzet van een doventolk (als "woordenboek") kan bij Nederlandse taal worden toegestaan.
- 4 De examencommissie gaat met de deelnemer na of (eventueel met technische aanpassingen zoals een andere koptelefoon en met een half uur extra toetstijd) de deelnemer in staat is op verantwoorde wijze het standaard examen Nederlandse taal / Engels (B1 en B2) inclusief luisteren te maken.
- 5 Indien het standaard examen Nederlandse taal /Engels (B1 en B2) niet voldoet, kiest de examencommissie voor deelnemers met een auditieve beperking een aangepast examen Nederlandse taal / Engels (B1 en B2). Voor B1 is de aangepaste variant in elke periode beschikbaar, voor B2 in periode 3 en 5.
- 6 De aanpassingen worden in een dossier vastgelegd dat gekoppeld wordt aan het proces verbaal van de afname.

Voor deelnemers is het volgen van ondertiteld beeldmateriaal waarschijnlijk heel bekend uit het dagelijks leven. In examensituaties kan de student ermee in aanraking zijn gekomen bij ondertitelde kijk-luisterfragmenten in de centrale examens van de talen bij bb en kb in het vo. Met het voorbeeldexamen kan de deelnemer zich ervan vergewissen of deze vorm voor hem haalbaar is.

Voorbeeldexamens voor Nederlandse taal 2F en 3F en voor Engels B1 en B2 staan in de [online oefenomgeving van Facet](#) en zijn beschikbaar als inplanbaar oefenexamen. De examens zijn genoteerd met *dos* (staat voor *doven en slechthorenden*).

2.5 TOS (taalontwikkelstoornis)

Soms in relatie met een auditieve beperking, maar ook los daarvan, zijn er deelnemers met een taalontwikkelstoornis (vroeger ook wel ESM – ernstige spraaktaalmoelijkheden – genoemd). Spraakmoelijkheden zijn geen *issue* bij het centraal examen. Taalmoelijkheden, bijvoorbeeld een achterstand in algemene taalontwikkeling (woordenschat, leesvaardigheid) kunnen wel ook bij de centrale examens merkbaar zijn. Maatregelen in de centrale examinering zelf zijn in het algemeen niet aan de orde. Immers, de wijze van examinering kan worden aangepast maar niet de exameneisen zelf. En daar zit soms juist de crux bij TOS.

Bij de centrale examens Nederlandse taal en Engels wordt de vaardigheid gemeten op het voor het examen vastgestelde niveau, een achterstand vergt een extra inspanning van deelnemer en instelling. (Dat de taalachterstand de deelnemer niet kan worden verweten, staat hier los van).

Bij het centrale examen rekenen is de taal beperkt en eenvoudig gehouden en overstijgt zeker niet het niveau 2F/3F. De maatregel die wel kan worden getroffen (en in dit geval alleszins fair en relevant is) is tijdverlenging voor beide centrale examens met een half uur (artikel 7b). Niet altijd zal TOS specifiek ook het vermogen tot het maken van het luisterdeel van het examen raken. Is dat wel het geval, dan kan de examencommissie het gebruik van de auditief-beperkten-variant toestaan (zie [paragraaf 2.4](#)). De beperkte mogelijkheden bij de centrale examinering laten overigens onverlet dat de ondersteuning van de deelnemer met TOS in het onderwijstraject en bij instellingsexamens grote prioriteit verdient.

Stappenplan TOS

Geldt voor alle centrale examens

- 1 De examencommissie vergewist zich er zeer tijdig van of er deelnemers zijn voor wie vanwege TOS een aanpassing van de centrale examens nodig is.
- 2 Indien relevant wordt de deelnemer voor het centraal examen een half uur extra toegekend.
- 3 De examencommissie gaat met de deelnemer na of eventueel met technische aanpassingen de deelnemer in staat is op verantwoorde wijze het standaard examen Nederlandse taal / Engels (B1 en B2) inclusief luisteren te maken.
- 4 Indien het standaard examen Nederlandse taal / Engels (B1 en B2) niet voldoet, dan zet de examencommissie het aangepaste examen Nederlandse taal / Engels (B1 en B2) in voor deelnemers met een auditieve beperking en wordt luisteren getoetst in het instellingsexamen.
- 5 De aanpassingen worden in een dossier vastgelegd dat gekoppeld wordt aan het proces verbaal van de afname.

2.6 Overige beperkingen

Autisme

Van deelnemers met een beperking in het autistisch spectrum wordt wel gesteld dat zij meer moeite hebben met het interpreteren van beeldspraak, ironie etc. en/of met het onderscheiden van hoofd- en bijzaken. In beginsel horen beide bij de doelen van Nederlandse taal en Engels, en is het onderscheiden van hoofd- en bijzaken ook bij rekenen een onderliggend doel (of een wezenlijk onderdeel van de oplosstrategie). Niet functionele dubbelzinnigheden (onnodige verwarring) worden in de centrale examens voorkomen, beeldspraak in ieder geval ook bij rekenen, maar verder geldt

dat het bij de taken van de onderwijsinstelling hoort om samen met de deelnemer te werken aan deze onderdelen waarmee hij moeite heeft.

De instelling kan bij de afname van de centrale examens een aantal faciliteiten bieden die vallen onder artikel 7a. Gedacht kan worden aan het voorkomen van afleiders (en daarmee onverwachte situaties), het inoefenen door een keer plaats te nemen in een examenruimte tijdens een afname zonder de facto het examen af te leggen, koptelefoon met rustige muziek (niet bij luisteropdrachten!) en dergelijke. Daarnaast is op grond van artikel 7b een half uur verlenging van de examentijd mogelijk.

AD(H)D

Voor bijvoorbeeld deelnemers met AD(H)D geldt ook het bovenstaande: de instelling kan waar nodig externe condities aanpassen om de afname te optimaliseren, en/of een half uur tijdverlenging toestaan.

Verdergaande aanpassingen

In deskundigenrapporten wordt soms vermeld dat de deelnemer "recht heeft op" (bedoeld wordt "baat kan hebben bij") een verdergaande aanpassing, zoals het markeren van hoofd- en bijzaken of het mondeling afnemen van het centraal examen. De examencommissie kan daartoe echter niet besluiten. De examencommissie gaat in zo'n geval na of de beoogde aanpassing gerelateerd is aan de beperking, of de aanpassing doeltreffend is, of de aanpassing de exameneisen raakt en of er een alternatieve aanpassing mogelijk is die recht doet aan de deelnemer met een beperking en binnen de bevoegdheden van de examencommissie valt. Als de examencommissie na dit onderzoek tot de conclusie komt dat er spanning blijft tussen wat nodig is voor de deelnemer en wat volgens de regels mogelijk is, wendt de examencommissie zich volgens artikel 2c tot het CvTE. Bij zeer zware beperkingen en/of combinaties van beperkingen is het standaard pakket niet adequaat. Dan is verdergaand maatwerk nodig. Dat kan, maar alleen onder verantwoordelijkheid van het CvTE als "eigenaar" van de centrale examens.

Dat laatste is ook van toepassing bij bijvoorbeeld een zeer zware lichamelijke beperking, waarbij zonder hulp van een assistent geen toetsenbord kan worden bediend. Deze zware beperking mag niet een beletsel zijn om examen af te leggen, maar de daarvoor noodzakelijke aanpassingen zijn niet de bevoegdheid van de examencommissie (al is het alleen al omdat dan een half uur tijdverlenging niet toereikend zal zijn). Bij lichtere lichamelijke beperkingen kan een half uur extra worden toegekend (omdat bediening meer tijd kost). Zoals bij alle beperkingen stelt de examencommissie vast of de beperking invloed heeft op de benodigde tijd. Het zeer beperkte schriftwerk in centrale examens mbo maakt dat een motorische beperking niet te allen tijde noopt tot tijdverlenging.

Stappenplan beperkingen algemeen

Geldt voor alle centrale examens

- 1 De examencommissie vergewist zich er tijdig van dat er deelnemers zijn voor wie vanwege een beperking een aanpassing bij de centrale examens wellicht aan de orde is.
- 2 De examencommissie gaat na of het noodzakelijk en doeltreffend is om examencondities zoals genoemd in artikel 7a toe te passen.
- 3 De examencommissie gaat na of de deelnemer voldoet aan de eisen, van toepassing op artikel 7b, gaat na of de daarin vermelde aanpassing noodzakelijk en doeltreffend is en kent deze zo nodig toe.

- 4 De examencommissie vermeldt de genomen maatregelen in een dossier gekoppeld aan het proces verbaal van de afname.
- 5 Als de examencommissie tot de slotsom komt dat wellicht aanpassingen gewenst zijn die buiten de competentie van de examencommissie vallen, dan wendt de examencommissie zich tot het CvTE via beperking@cvte.nl.

2.7

Ziekte

Door ziekte, van kortere of langere duur, kan het voorkomen dat een deelnemer minder goed in staat is om bij het centraal examen te tonen wat hij kan. Bij ziekte van kortere duur ligt het voor de hand de examinering uit te stellen, bij een ziekte van langere duur kan dat minder gewenst zijn.

Net als in het onderwijs en bij de instellingsexamens heeft de instelling, resp. de examencommissie, verschillende mogelijkheden waarbij op onderdelen soms contact met of overdracht aan het CvTE nodig is.

Tijdverlenging

Een mogelijkheid die in ieder geval wordt geboden, is tijdverlenging met ten hoogste een half uur. Dat is geen automatisch recht bij ziekte, de examencommissie weegt af of tijdverlenging relevant en adequaat is. Medicijngebruik kan een reden zijn om tijdverlenging toe te staan, zeker als expliciet bekend is dat het medicijn vertragend werkt op het opnemen of verwerken van informatie. Bijvoorbeeld bij diabetes is tijdverlenging toegestaan (en aan te raden). Het neemt druk weg en voorkomt daardoor ook medische risico's.

Pauzes

Wat ook zonder meer kan en door de examencommissie kan worden geregeld, is het tijdelijk onderbreken van het examen (met behoud van de netto tijd). Een deelnemer met Pfeiffer kan snel vermoeid raken. Een korte of langere onderbreking met rust (en zonder mogelijkheid van contact met andere geëxamineerde deelnemers) kan dan effectief zijn, en is in dit geval in beginsel fairder dan tijdverlenging. Immers, wie snel vermoeid is moet juist niet langer werken...

De praktijk stelt o.a. aan deze optie grenzen. Als een deelnemer met een ziekte die tot extreme vermoeidheid leidt na tien minuten twee uur moet rusten, ontstaat een niet meer haalbare afnamecontext. In dat geval neemt de examencommissie contact op met het CvTE.

Incidenteel komt het voor dat door ziekte een deelnemer niet in staat is informatie van een beeldscherm op te nemen, of dat maar gedurende zeer korte tijd kan. Ook als zich dat voordoet, neemt de instelling contact op met het CvTE.

Examinering in een ziekenhuis is mogelijk. Vereist is voldoende toezicht. In de handleiding voor Facet is opgenomen hoe de afname technisch op een afwijkende locatie kan worden gerealiseerd.

Medische verklaring

In de regelgeving worden geen eisen gesteld aan medische verklaringen ten behoeve van de aanpassing. Dat is ook niet nodig, omdat de facto de eisen van het examen niet worden aangepast, alleen de wijze waarop wordt geëxamineerd. Bij bijvoorbeeld diabetes spreekt het eigenlijk vanzelf dat de instelling op de hoogte is en dat een formele verklaring overbodig is. Bij minder goed "zichtbare" ziektes lijkt de vraag om een formele verklaring logisch. De behandelende artsen zijn daar echter zeer terughoudend in en zijn in ieder geval niet verplicht een verklaring af te geven.

In plaats van een formele verklaring als "aanpasvoorwaarde" kan het voor de examencommissie wel prettig zijn om meer informatie te hebben over mogelijkheden en onmogelijkheden in het kader van het onderwijs en de toetsing. Via de deelnemer is het vaak wel mogelijk daaromtrent meer helderheid te krijgen. Bij de keuze van aanpassingen kan het zinvol zijn ook te checken wat noodzakelijk is. Niet elke gevraagde aanpassing is nodig, alternatieven die dichter bij de standaard afname blijven voldoen vaak ook. Voorbeeldexamens bieden de gelegenheid om dat in de praktijk te ervaren.

Stappenplan bij langer durende medische omstandigheid

Geldt voor alle centrale examens

- 1 De examencommissie gaat na in hoeverre de medische omstandigheden een aanpassing van de wijze van afname van de centrale examens noodzakelijk of gewenst maken.
- 2 De examencommissie kan daartoe maatregelen nemen die de exameneisen als zodanig niet raken.
- 3 De examencommissie kan tevens besluiten tot verlenging van de examenduur met ten hoogste een half uur en/of het inlassen van pauzes.
- 4 De getroffen maatregelen worden vermeld in een dossier gekoppeld aan het proces verbaal van de examenzitting.
- 5 Als de maatregelen onder (2) en (3) niet afdoende worden geacht, neemt de examencommissie contact op met het CvTE, beperking@cvte.nl.

2.8 ...en als er iets fout gaat bij de afname?

Onvermijdelijk, ondanks alle zorgvuldigheid: een enkele keer kan het gebeuren dat een deelnemer met een beperking niet krijgt waar hij recht op heeft en wat met hem is afgesproken. Of dat een deelnemer iets krijgt waar hij geen recht op heeft. Wat dan?

Benadeeld

Als een deelnemer niet heeft gekregen waar hij recht op had, dan is hij benadeeld. Bijvoorbeeld als door een administratieve vergissing niet is doorgegeven dat hij een half uur langer mocht werken en de toezichthouder de zitting op de voor iedereen geldende eindtijd heeft beëindigd. Misschien heeft de deelnemer geprotesteerd, misschien was hij te verbluft en kwam hij er pas later mee. Die middag, of de volgende ochtend. Maar in ieder geval nog voordat hij het resultaat weet ....

Is de deelnemer benadeeld, dan kan in beginsel het recht worden toegepast om het examen opnieuw af te leggen. Dat vergt wel enige afweging. Als bijvoorbeeld het halve uur verlenging niet is geregistreerd maar de deelnemer is al voor de vastgestelde standaard eindtijd vertrokken, dan hoeft van een nadere maatregel geen sprake te zijn. Wordt voor een nieuwe afname gekozen, dan vervalt het resultaat van de eerdere zitting (ongeldigheidsverklaring). Het is geen herkansing maar een nieuwe gelegenheid om het examen af te leggen onder de condities waarop de deelnemer recht heeft (inhaalsessie). Op Examenbladmbo.nl staat algemene informatie over de procedure rondom ongeldigheidsverklaringen en de verantwoordelijkheden van instelling, CvTE en inspectie.

Overigens is het een goede bepaling dat de deelnemer zo spoedig mogelijk meldt dat hij niet heeft gekregen waarop hij recht had, maar dat hij de keuze heeft om de beslissing over een eventuele ongeldigheidsverklaring en daarop volgende extra kans uit te stellen tot hij het resultaat weet. Het staat hem immers vrij om te besluiten dat hij weliswaar is "benadeeld" maar niet ernstig genoeg om er werk van te maken.

Bevoordeeld

Het omgekeerde komt ook voor: een deelnemer krijgt een niet toegestane, niet toegezegde aanpassing. Bijvoorbeeld gebruik van audio zonder dat hij dyslexie heeft. Is de deelnemer (wellicht) bevoordeeld, dan moet worden afgewogen of het voordeel zo groot is (kan zijn!) dat nadere maatregelen, bijvoorbeeld een gehele of gedeeltelijke ongeldigheidsverklaring, nodig zijn. Vanzelfsprekend kan in dit geval de keuze niet aan de deelnemer worden gelaten.

Ook als onduidelijk is of de deelnemer oneigenlijk voordeel kan hebben gehad van een niet overeengekomen aanpassing, dan moet deze lijn worden gevolgd. Iedereen, ook de deelnemer, heeft recht op een resultaat waarover geen discussie mogelijk is en waarbij niet achteraf vraagtekens kunnen worden geplaatst. Zie ook hier weer Examenbladmbo.nl voor verdeling van verantwoordelijkheden tussen instelling, CvTE en inspectie.

Instellings- en centrale examens

Het bovenstaande is voor examencommissies niet nieuw. Het kan zich immers bij alle instellingsexamens ook voordoen dat achteraf blijkt dat een deelnemer is benadeeld of oneigenlijk bevoordeeld. In het examenreglement van de instelling kan dit helder geregeld worden (inclusief procedures en beroepsmogelijkheden) voor instellings- én voor centrale examens; bij de laatste met verwijzing naar centraal geregelde onderdelen.

3 Wie is waarvoor verantwoordelijk?

De instelling is verantwoordelijk voor het onderwijs en de examinering van de deelnemers en belegt ten aanzien van de examinering een aantal taken bij de door haar ingestelde examencommissie. Met de invoering van centrale examinering Nederlandse taal / Engels en rekenen blijft de instelling verantwoordelijk voor de afname. Daarnaast is op grond van artikel 6 lid 1 van het Examenbesluit WEB het College voor Toetsen en Examens belast met een aantal taken, zoals het vaststellen van opgaven, van regels voor afname, van de beoordeling en de omrekening van score naar cijfer.

Verantwoordelijkheid examencommissie

De examencommissie van de instelling is er verantwoordelijk voor dat bij de centrale examens gehandeld wordt conform de voorschriften van het CvTE. Maar de examencommissie is ook gehouden aan andere wet- en regelgeving. Bij deelnemers met een beperking is dat onder andere (vooral) de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (Wgbh/cz).

Deze wet verplicht de instelling, en in dit geval dus de examencommissie, om (binnen redelijke grenzen) belemmeringen weg te nemen die voortvloeien uit een beperking van de deelnemer. Daarbij kan van de deelnemer worden verlangd dat hij de beperking en de daardoor ervaren problemen meldt. Het is niet nodig dat het voorstel van aanpassing van de deelnemer wordt overgenomen, een adequaat alternatief is toegestaan.

De (examen- of beroeps-)eisen hoeven niet te worden aangepast, maar moeten wel bekeken worden op hun uitgangspunten. Een "toevallige" uitwerking van de exameneisen in een concrete toets met concrete afnameregels kan en moet misschien worden vervangen door iets anders dat minder blokkerend werkt.

Schiet een instelling, een examencommissie, naar het oordeel van de deelnemer tekort dan kan deze een klacht indienen bij de examencommissie zelf, een beroep doen op de commissie van beroep voor de examens van de instelling (WEB artikel 7.5.1.), of een beroep doen op het College voor de Rechten van de Mens (voorheen Commissie Gelijke Behandeling). Een uitspraak van het College voor de Rechten van de Mens is niet bindend. Uiteindelijk kan de deelnemer zich wenden tot de rechter. Een rechterlijke uitspraak is bindend.

Gedeelde verantwoordelijkheid bij centrale examens

Bij de instellingsexamens hebben de examencommissies hiermee jarenlange ervaring. Centrale examens echter zijn nog relatief nieuw. Mag daar de examencommissie net zo ver gaan als bij de instellingsexamens, dus in relatieve vrijheid met inachtneming van de eisen aanpassen? Of mag de examencommissie niets, het zijn nu eenmaal centrale examens?

Geen van beide is juist. De verantwoordelijkheid van instelling en examencommissie geldt onverkort voor het door de deelnemer af te leggen centrale examen. In de regeling, geldend voor het komende studiejaar, is ook bij voortdurende aangegeven dat het de examencommissie is die beslist dat aanpassing noodzakelijk is, en die kiest binnen de mogelijkheden in de regeling aangegeven dus audio en tijdverlenging voor dyslecten, enzovoorts.

Contact met het CvTE als aanbod niet adequaat lijkt

De examencommissie die meent dat het examen "centraal" is en dat er dus niets mogelijk is, schiet tekort in zijn onderzoeksplicht. De examencommissie die echter op grond van deze verantwoordelijkheid zelf kiest voor een ander centraal examen, is eveneens in overtreding. De gedeelde verantwoordelijkheid betekent in dit geval dat de

examencommissie *contact opneemt met het College voor Toetsen en Examens via beperking@cvte.nl*. De instelling kent de deelnemer en zijn beperking, het College voor Toetsen en Examens is eigenaar van de centrale examens en kan daardoor bepalen welke aanpassing, gegeven de beperking, mogelijk is. Daarna beslist opnieuw de examencommissie of het wordt toegepast. Dit lijkt complex maatwerk maar is een onvermijdelijk gevolg van de plicht om de deelnemer met een beperking recht te doen. In het afgelopen jaren is daarmee al ervaring opgedaan, onder andere met een deelnemer die dyslectisch is én een auditieve beperking heeft, waardoor de standaard oplossingen voor beide groepen niet passend zijn.

Rol van de inspectie

De inspectie oefent toezicht uit. De inspectie verleent dus geen toestemming voor het gebruik van een specifiek hulpmiddel of een andere aanpassing bij de afname. De inspectie gaat na of de instelling bijvoorbeeld de regels van het CvTE niet heeft overtreden ("te" soepel is geweest). Maar ook of de instelling zich aan de Wgbh/cz heeft gehouden (voldoende heeft onderzocht wat mogelijk is en adequate aanpassingen heeft geregeld). Allemaal toezicht achteraf. Dossiervorming is daarom van belang.

4 Relatie tussen instellings- en centraal examen

Afstemming, maar verklaarbare verschillen

Voor beleid, begeleiding en deelnemers is het van belang dat – rekening houdend met de bepalingen van het CvTE ten aanzien van de centrale examens – de samenhang tussen instellings- en centrale examens wordt gewaarborgd. Dat is ook goed mogelijk.

Voor zowel instellings- als centraal examen geldt dat:

- door aanpassingen of hulpmiddelen belemmeringen i.v.m. een handicap moeten worden weggenomen;
- moet worden nagegaan of de aanpassingen niet in strijd zijn met de exameneisen;
- die afweging in eerste instantie ligt bij de examencommissie;
- de inspectie achteraf toezicht uitoefent, waarbij zowel nagegaan wordt of de exameneisen niet zijn aangetast, als of de deelnemer heeft gekregen waar hij recht op heeft gezien zijn beperking.

Voor het centraal examen geldt nog een aanvullende bepaling. Waar de afweging ligt bij de examencommissie, kan het bij centrale examens gebeuren dat de door de examencommissie adequaat geachte aanpassing verder gaat dan het speelveld dat in de regeling wordt geboden. In dat geval wendt de examencommissie zich tot het CvTE.

Hoe zorgt de examencommissie daarbij voor samenhang tussen instellings- en centrale examens?

Niet door altijd en overal precies dezelfde regels toe te passen. Aard en opzet van de instellingsexamens kan anders zijn dan die van de centrale examens en dat vraagt dan weer om andere hulpmiddelen en aanpassingen.

Maar ook niet door zich gedurende de opleiding en bij instellingsexamens geen rekenschap te geven van de eisen van het centraal examen.

Een tweetal voorbeelden

Als bij instellingsexamens de deelnemer altijd onbeperkte tijd krijgt (je ziet maar hoe ver je komt), dan is hij wellicht onvoldoende voorbereid op een centraal examen waarbij de tijdverlenging in het algemeen tot een half uur beperkt is. Er kunnen goede redenen zijn om soms de tijdsduur niet te beperken (deze afweging in relatie met de exameneisen is aan de examencommissie), maar er zijn ook goede redenen om de deelnemer vaker te confronteren met beperkte uitlooptijd, zodat hij leert daarmee om te gaan.

Een tweede voorbeeld: sommige dyslectische deelnemers ontwikkelen een voorkeur voor een bepaald lettertype, bijvoorbeeld Verdana, of een speciaal voor mensen met dyslexie ontwikkeld lettertype. De wetenschappelijke grondslag voor effectiviteit ontbreekt. Als de instelling de deelnemer bij al zijn materiaal en instellingsexamens zelf de letter laat kiezen, zijn de centrale examens in Arial lastig omdat de deelnemer niet op het lettertype is voorbereid.

Het is dus van belang om in het instellingsexamen, rekening houdend met exameneisen en met de beperking van de deelnemer, praktisch mogelijke aanpassingen toe te staan. Maar daarbij geeft de examencommissie zich tevens rekenschap van het feit dat de deelnemer óók voorbereid moet worden op het centraal examen. Verschillen in aanpassing tussen instellings- en centraal examen zijn mogelijk, en waarschijnlijker naarmate de aard van de examinering meer afwijkt. Het centraal examen is niet een excuus om aanpassingen in het instellingsexamen niet toe te staan. Maar in het achterhoofd houdt de examencommissie het feit dat ook adequate voorbereiding op het centraal examen gewenst is, wetend dat ook bij de opzet van de

centrale examens nauwkeurig gelet wordt op de mogelijkheden van deelnemers met een beperking.

In het kader daarvan is het, zeker bij zware of meervoudige beperkingen, van groot belang dat de examencommissie en de instelling tijdig onderzoekt wat bij de centrale examinering mogelijk is. Misschien kan de instelling c.q. de examencommissie in zo'n situatie al bij de aanmelding informeren bij het CvTE welke aanpassingen (buiten de standaard) mogelijk zijn. Dan kan een evenwichtig ontwikkelings- en onderwijstraject worden opgezet dat niet gedomineerd wordt door de eisen van het centraal examen maar waarin met die eisen wel rekening wordt gehouden.

De examencommissie "kan"

In de regelgeving voor de centrale examens staat nogal eens "de examencommissie *kan...*". Dat woordje is aanleiding tot misverstanden, of kan in ieder geval aanleiding zijn tot misverstanden.

Waar *kan* staat, betekent dat (uiteraard) niet dat de examencommissie naar willekeur beslist. Maar het betekent ook niet dat iedere deelnemer die met een verklaring komt, automatisch recht heeft op een formeel mogelijke aanpassing.

De examencommissie beslist binnen de kaders van het overheidsbeleid (met name ook die van de Wgbh/cz), en de door het CvTE aangegeven kaders. De examencommissie neemt daarbij het overheidsbeleid als uitgangspunt, formuleert op grond daarvan het eigen beleid en opent daarin de mogelijkheid om in bijzondere situaties, waar nodig in overleg met het CvTE, maatwerk te verrichten. Voor een deelnemer met één been heeft de examencommissie de mogelijkheid om op basis van de formele CvTE-regels op grond artikel 7b de examentijd met een half uur te verlengen. Met andere woorden: de afweging of een half uur extra kan worden toegekend, valt binnen het "speelveld" van de examencommissie, er hoeft geen contact te worden opgenomen met het CvTE. Maar daarmee is de toekenning van een half uur nog niet een automatisme. Het woordje *kan* betekent hier dat de examencommissie ook *kan* besluiten dat de deelnemer dit recht bij de huidige centrale examens *niet* heeft, omdat er geen relatie kan worden gevonden tussen de handicap en deze maatregel. Gebruikt de deelnemer medicijnen die de reactiesnelheid beïnvloeden, dan kan op die gronden weer wel het extra halve uur worden toegekend. De afweging ligt bij de examencommissie die nagaat in hoeverre met de maatregel een belemmering wordt weggenomen. De inspectie kan toetsen of de instelling adequaat beleid heeft dat de deelnemer op maat recht doet.

Bij dyslexie is de toekenning van het halve uur eigenlijk vanzelfsprekend, bij andere beperkingen kan de afweging complexer zijn en mede worden bepaald aan de hand van in het onderwijs opgedane ervaringen. Waarbij al te grote meetnauwkeurigheid ook niet werkt, overigens.

En wellicht ten overvloede: ook bij beslissingen, genomen door de examencommissie ten aanzien van de afname van centrale examens, geldt voor de deelnemer de mogelijkheid van beroep bij de commissie van beroep voor de examens van de instelling of bij het College voor de Rechten van de Mens.

5 De deskundigenverklaring

De regel: artikel 3

Voor aanpassingen in geval van een beperking die niet zintuiglijk of lichamelijk van aard is, is een verklaring nodig van een ter zake kundige orthopedagoog of psycholoog. De bepaling van het CvTE voor centrale examinering in het mbo is gelijk aan die voor het voortgezet onderwijs. Daar is het door het ministerie vastgelegd in het Eindexamenbesluit VO (artikel 55).

Doorstroming vanuit vo

De omschrijving *ter zake kundig* is ruim en het ontbreekt de examencommissie aan de mogelijkheid om de kundigheid vast te stellen. In het algemeen zal bij de overstap van vo naar mbo bekend zijn dat sprake is van een beperking, en heeft de school voor voortgezet onderwijs op grond van de verklaring al maatregelen genomen: aanpassingen in het onderwijs, remediale ondersteuning en extra oefening en aanpassingen bij de centrale examens. De mbo-instelling kan daarbij aansluiten.

Een nieuwe verklaring

Het kan gebeuren dat een diagnose pas laat wordt gesteld en de mbo-instelling te maken krijgt met een recente verklaring. Begaafde deelnemers hebben soms handige technieken om de beperking onopgemerkt te laten – en ineens blijken die technieken niet meer afdoende. Dan kan de instelling zich niet baseren op de praktijk in het vo maar moet de instelling zelf nagaan welke gevolgen de eventuele diagnose heeft voor onderwijs en examinering.

Het komt ook voor dat instelling en deelnemer samen vaststellen dat een beperking risico's met zich meebrengt voor het bereiken van de doelen, zonder dat er een deskundigenverklaring is. Dan wordt een traject gestart van ondersteuning, remediëring en extra oefening. Als daarnaast extra hulpmiddelen of aanpassingen nodig zijn, is bij centrale examens een verklaring van de deskundige nodig o.g.v. artikel 3. De deskundige kan zich mede baseren op de ervaringen in het ondersteunende en remediërende traject en de tests die daarvan deel uitmaken. Hij hoeft niet alles opnieuw en blanco te onderzoeken.

Geen voucher

Het omgekeerde komt ook voor: een deelnemer meldt zich (misschien onverwacht) met een verklaring. Er is dan geen vo-praktijk, en geen mogelijkheid om de kundigheid van de deskundige te onderzoeken. Twee stappen liggen voor de hand. Een goede stap is het checken of de deskundige bij een beroepsvereniging is aangesloten. Geen garantie, maar wel een extra zekerheid. En daarnaast (veel belangrijker): een verklaring is niet een voucher voor examenfaciliteiten maar het startpunt voor een ondersteunend en remediërend traject in het onderwijs dat van de deelnemer een inspanning vraagt om zo goed mogelijk met zijn beperking om te gaan. Wie dyslectisch is, is niet vrijgesteld van lezen maar moet méér gaan lezen (met hulpmiddelen). Wie vanwege een storing in het autistisch spectrum moeite heeft met het onderscheiden van hoofd- en bijzaken, moet zich daarin (ondersteund door de instelling) extra trainen. De verklaring, de ondersteuning in het onderwijs en de extra inspanning van de deelnemer zijn samen de basis voor faciliteiten bij de centrale examinering.

De inhoud van de verklaring

Deskundigenverklaringen en de bijbehorende rapporten kunnen heel verschillend van aard en gedetailleerdheid zijn. Zij bevatten zinnige observaties van de mogelijkheden van de deelnemer maar soms ook uitspraken die horen bij de competentie van

examencommissie en/of het CvTE of zelfs in het geheel niet mogelijk zijn. Als de deskundigenverklaring aangeeft "recht op eenvoudiger taal bij de toetsing", of "recht op gebruik van de rekenmachine onder alle omstandigheden", of "recht op gebruik van een digitaal woordenboek", dan formuleert de verklaring strakker dan formeel binnen de competenties van de deskundige kan. Bedoeld wordt (en meestal staat het er zo): "NN heeft baat bij ...". Het is aan de examencommissie en de instelling om af te wegen of waar de deelnemer baat bij heeft in het onderwijs kan worden toegestaan, of het bij het centraal examen kan worden toegestaan zonder afbreuk te doen aan de exameneisen, en of er geschikte alternatieven zijn. De deskundigenverklaring vertaalt zich in een onderwijstraject en in maatregelen bij het examen, maar *niet* als automatisme. Veel deskundigenverklaringen maken dit onderscheid op een heldere manier. Zo niet, dan geven de ervaringen in het onderwijs meer helderheid.

Onderwijs en examens zijn één geheel

Faciliteiten bij de examens en inspanningen (van instelling en deelnemer) in het onderwijstraject horen bij elkaar. De meeste beperkingen zijn niet *on/off* maar bevinden zich in een spectrum. Alleen in een samenhang van onderwijs, remediëring en inzet van hulpmiddelen kan worden vastgesteld of van een "resistente" beperking sprake is en of de consequenties voor de examinering van dien aard zijn dat ook bij het centraal examen aanpassingen nodig zijn, en in welke mate. Examens zijn "gewoon" deel van het onderwijstraject. Met dien verstande dat het centrale karakter van de centrale examens betekent dat de instelling niet autonoom kan handelen maar blijft binnen de door het CvTE op grond van de exameneisen geboden kaders en indien nodig contact opneemt met het CvTE.

6 Tijdverlenging

De waarschijnlijk meest toegepaste aanpassing bij zowel instellings- als centrale examens is een beperkte verlenging van de toetsduur. Bij centrale examens kan de instelling dat toestaan met een maximale verlenging van een half uur, bij fysieke of zintuiglijke beperkingen en bij andere beperkingen mits een deskundigenverklaring aanwezig is.

30 minuten verlenging

Tijdverlenging is in feite een smeermiddel. Je zou je kunnen voorstellen dat het maken van een examen gaat via een soort tandwielkast. Bij een deelnemer met een beperking hapert één van de tandwielen (bij de visueel beperkte deelnemer het zicht, bij de dyslectische het technisch lezen). Het beste is dan een hulpmiddel dat adequaat het haperende tandwiel vervangt. Zoals braille bij de visueel beperkte deelnemer. Maar soms is dat niet goed mogelijk en dan wil een beetje smering ook helpen. De dyslectische deelnemer met zijn leesprobleem, de snel afgeleide ADHD-er, de deelnemer met een beperking in het autistisch spectrum die moeite heeft om figuurlijke taal te duiden, de deelnemer met dyspraxie die moeite heeft handelingen en denkstappen te ordenen, de visueel beperkte en de auditief beperkte deelnemer, zij kunnen allen om heel uiteenlopende redenen baat hebben bij iets meer tijd. En dat kan: met een half uur tijdverlenging worden de exameneisen niet aangetast, beperkte tijdverlenging maakt niet een heel andere werkwijze mogelijk die exameneisen omzeilt (zoals alle woorden in het woordenboek opzoeken). Het geeft de deelnemer wat meer ruimte voor de aanvullende activiteiten voordat of nadat hij zich in de echte examenvraag verdiept. Om te lezen, te ordenen, op de computer in te voeren. Van belang zijn in het algemeen naast dit "smeermiddel" wel aanvullende maatregelen in onderwijs en toetsing. De dyslectische deelnemer is niet ontslagen van lezen maar leest meer (eventueel met hulpmiddelen). De autistische deelnemer krijgt extra training in het interpreteren van figuurlijke teksten en wordt goed voorbereid op de context van de centrale examinering, enzovoorts. Ook bij ziekte (medicijngebruik dat concentratie beïnvloedt) kan het halve uur extra net het beetje ruimte bieden dat nodig is. Is vermoeidheid het belangrijkste symptoom van de ziekte, dan kan ook pauzering onder toezicht worden overwogen, zie [paragraaf 2.7](#). De pauzetijd gaat niet ten koste van de examentijd: examentijd is netto tijd.

Het toekennen van het halve uur tijd is mogelijk voor iedereen die valt onder de in artikel 7 genoemde categorieën, maar is geen automatisme. Een deelnemer met één been heeft een zichtbare lichamelijke beperking maar komt niet - vanwege louter deze beperking - in aanmerking voor deze maatregel. De examencommissie heeft de professionele verantwoordelijkheid om vast te stellen of deze lichamelijke beperking bij het afleggen van een digitale centrale toets een beperkende factor is en zal dus in zo'n geval tijdverlenging niet toestaan. Maar anderzijds: waar een half uur verlenging wordt toegestaan, hoeft niet te worden gemillimeterd en te worden gekeken of misschien bij deze beperking 17 minuten afdoende zijn. Het halve uur is bedoeld voor rechthebbenden, maar in ieder geval worden door het halve uur de exameneisen niet aangetast zodat enig voordeel van de twijfel bij toekenning van dit smeermiddel mogelijk is.

Meer dan 30 minuten verlenging

Soms lijkt meer dan een half uur tijdverlenging door de aard van de beperking gewenst. Een forse verlenging kan echter allerlei ongewenste strategieën mogelijk maken die de facto exameneisen ondergraven. Bijvoorbeeld is het dan mogelijk om alle woorden in het woordenboek op te zoeken terwijl een redelijke basiswoordenschat in

ieder geval bij de centrale examens Nederlandse taal / Engels een exameneis is, en het woordenboek slechts bedoeld is voor het opzoeken van een enkel woord. Daarom moet de examencommissie, indien meer tijdverlenging gewenst lijkt, contact opnemen met het CvTE.

Meer tijdverlenging is "standaard" bij examens voor deelnemers met een visuele beperking. De aard van de beperking en van de noodzakelijke aanpassingen maakt meer dan een half uur gewenst. De gewijzigde afnameduur (tot een verdubbeling van de tijd) wordt vermeld bij de levering van het examen en hoeft dus niet afzonderlijk bij het CvTE te worden "aangevraagd".

Wat *niet* kan, is het optellen van halve uren op grond van verschillende beperkingen. Aan de dyslectische ADHD-er mag de examencommissie niet twee maal een half uur toekennen. Het is goed mogelijk dat een deelnemer met meer beperkingen ook meer dan een half uur tijdverlenging nodig heeft, maar in dat geval wendt de examencommissie zich dus tot het CvTE.

Aandachtspunten tijdverlenging

- 1 Tijdverlenging van een half uur kan bij de centrale examens worden toegestaan als de deelnemer een zintuiglijke of lichamelijke beperking heeft. Bij andere beperkingen geldt als voorwaarde dat er een verklaring is van een ter zake kundige orthopedagoog of psycholoog.
- 2 De examencommissie vergewist zich ervan dat tijdverlenging inderdaad (een deel van de) belemmering door de handicap wegneemt, en baseert zich mede op de ervaringen en regels in onderwijs en instellingsexamen.
- 3 Dyslectische deelnemers kunnen een half uur tijdverlenging krijgen voor de centrale examens Nederlandse taal, Engels en rekenen. Dit geldt als zij gebruik maken van de verklanking maar ook als zij van de verklanking afzien in het examen.
- 4 Deelnemers met een auditieve beperking of TOS kunnen een half uur tijdverlenging krijgen voor de centrale examens Nederlandse taal, Engels en rekenen.
- 5 Deelnemers met een visuele beperking kunnen bij gebruik van het standaard examen (eventueel met verklanking) een half uur tijdverlenging krijgen. Wordt voor hen een aangepast examen besteld en gebruikt, dan geldt de daarbij vermelde tijd.
- 6 Voor deelnemers met andere beperkingen geldt dat de examencommissie de afweging maakt of tijdverlenging met een half uur doeltreffend is gezien de beperking. Als de beperking niet van lichamelijke aard is, dient een deskundigenverklaring aanwezig te zijn. Dit geldt voor Nederlandse taal, Engels en rekenen, de afweging hoeft niet bij beide examens tot dezelfde uitkomst te leiden. Het is mogelijk (en soms vanzelfsprekend) dat bij rekenen tijdverlenging wordt toegekend en niet bij taal, of omgekeerd.
- 7 Bij ziekte weegt de examencommissie af of onderbreking (rustpauzes) de doeltreffende oplossing is, dan wel of tijdverlenging doeltreffender is. Combinatie van beide is ook mogelijk.
- 8 Als meer dan een half uur tijdverlenging gewenst geacht wordt, wendt de examencommissie zich tot het CvTE (beperking@cvte.nl). Bij het speciale examen voor visueel beperkte deelnemers, stelt het CvTE een eigen, ruimere afnametijd vast die het halve uur kan overstijgen. Met de levering is de toestemming verleend.
- 9 Tijdverlenging wegens anderstalige achtergrond hoort niet bij de competenties van het CvTE. OCW heeft vastgesteld dat in het mbo bij de centrale examens dezelfde regels gelden als in het vo: maximaal een half uur tijdverlenging voor de deelnemer die niet Nederlands als moedertaal heeft en die voorafgaand aan het examen minder dan zes jaar Nederlandstalig onderwijs heeft gevolgd. Deze regel is ook van toepassing op de pilots.

Het halve uur wegens "anderstaligheid" mag wél worden opgeteld bij een half uur vanwege een beperking. Aan de dyslectische deelnemer die Spaans als moedertaal heeft en die vijf jaar geleden uit Colombia kwam, kan dus twee maal een half uur tijdverlenging worden toegekend.

7 Het woordenboek

Hoewel niet specifiek voor deelnemers met een beperking, ziekte of bijzondere omstandigheden wordt volledigheidshalve hier ingegaan op het woordenboek. Juist ook bij beperkingen of andere bijzondere omstandigheden komen over dit hulpmiddel vragen.

Een eindelijk papieren verklarend woordenboek Nederlands is toegestaan bij de centrale examens Nederlandse taal en rekenen. De deelnemer mag dus een woordenboek gebruiken, de instelling moet hem in staat stellen het te gebruiken. De examencommissie bepaalt of de deelnemer het woordenboek zelf meeneemt, of dat het beschikbaar is in de examenruimte.

De "standaard" is een gewoon verklarend woordenboek Nederlands.

De deelnemer die dat wenst, mag kiezen voor een andere vorm, bijvoorbeeld een beeldwoordenboek, een speciaal woordenboek 'Nederlands als tweede taal' of een woordenboek dat de Nederlandse, respectievelijk Engelse woorden omzet naar zijn thuistaal.

De examencommissie kan (bijvoorbeeld in het examenreglement) bepalen dat wie een van de standaard afwijkend woordenboek wil meenemen, dat tijdig vooraf dient te melden. Dat maakt het beter mogelijk om met de deelnemer na te gaan of het echt zo effectief is als verwacht, en voorkomt verwarring bij de start van de examenzitting.

Bij het centraal examen Engels is een eindelijk vertalend woordenboek Engels toegestaan. Een verklarend woordenboek Nederlands is bij dit examen niet toegestaan (en ook overbodig).

Digitale woordenboeken

Digitale woordenboeken zijn bij de centrale examens niet toegestaan. Bij gebruik van een digitaal woordenboek en zijn snelle opzoekfunctie vervalt de noodzaak van beheersing van de woordenschat, zodat niet langer wordt getoetst of aan deze exameneis kan worden voldaan en dus geen geldig examen wordt afgelegd.

Als een deelnemer, bijvoorbeeld door een ernstige vorm van dyslexie, niet in staat is om een papieren woordenboek te hanteren, voorziet de instelling in een opzoekhulp. Voor deelnemers met een visuele beperking is een digitaal woordenboek een haast vanzelfsprekend hulpmiddel. Gebruik ervan wordt toegestaan als op een andere wijze (bijvoorbeeld via een leesvaardigheidstest zonder woordenboek) is vastgesteld dat de woordenschat adequaat is. Zo niet, dan moet ook de visueel beperkte deelnemer een opzoekhulp worden toegewezen.

Eerder is al ingegaan op de lijn tussen onderwijs, instellingsexamen en centraal examen. Dat geldt ook voor het digitale woordenboek. Als de instelling in het onderwijs steeds een digitaal woordenboek toestaat, kan het centraal examen een plotselinge barrière worden. Het is dus van belang om ook zonder digitaal woordenboek aan de slag te gaan. Dit te meer omdat volgens taalkundigen het woordenboek niet echt helpt bij woordenschat- en taalontwikkeling. Het opzoeken van een woord in een woordenboek (papier of digitaal) is volgens sommige taalkundigen de beste manier om het woord snel te vergeten. Dat het woordenboek bij het examen mag worden gebruikt, is niet omdat het gezien wordt als een onontbeerlijk didactisch hulpmiddel om de taalvaardigheid en de woordenschat te verrijken, maar omdat het toch wel hinderlijk is als de deelnemer op een enkel sleutelwoord struikelt, daardoor een tekst niet begrijpt en een serie vragen niet juist kan beantwoorden. Dat woord kan hij dan

opzoeken. Het woordenboek is ingevoerd na constatering van dit probleem bij het woordje "sedert" in het centraal examen havo Nederlands.

Omdat het woordenboek geen didactische noodzaak is (althans niet gezien vanuit het centraal examen) en het struikelen over een sleutelwoord in het onderwijs veel minder een probleem is (althans minder verstrekkende gevolgen heeft) kan de instelling ervoor kiezen om het gebruik van het woordenboek en zeker van het digitale woordenboek in het onderwijs zoveel mogelijk te beperken. Wellicht heeft oefening in het afleiden van de betekenis van woorden uit de context, een gunstig effect op de woordenschat. Met name dyslectische deelnemers maken (zeker bij Engels) maar al te graag gebruik van het digitale woordenboek dat in hun spraaksyntheseprogramma is ingebouwd. Begrijpelijk, maar mogelijk fnuikend voor de voor tekstbegrip essentiële woordenschat. Het verdient dus aanbeveling om een te frequent gebruik van het digitale woordenboek te ontraden of (ook binnen lessen en instellingsexamens) het niet toe te staan. Wordt het wel toegestaan, dan lijkt het misschien of een belemmering wordt weggenomen, maar de facto wordt misschien juist een nieuwe barrière opgeworpen.

8 Meer informatie en oefenexamens

De informatie in de brochure is toegespitst op de centrale examinering. Meer informatie over de beperkingen, het onderwijsproces, en examinering in het algemeen en oefenexamens is onder meer te vinden op onderstaande plaatsen.

De officiële en meest actuele, algemene website voor centrale examinering in het mbo is www.examenbladmbo.nl

Oefen- en voorbeeldexamens

Oefen- en voorbeeldexamens zijn te vinden op oefenen.facet.onl en www.examenbladmbo.nl.

Procedure in de instelling

Het Servicepunt Examinering mbo heeft hiervoor gepubliceerd de "Handreiking Examinering van deelnemers met extra ondersteuningsvraag", zie <http://www.examineringmbo.nl>

Blinde en slechtziende deelnemers

<http://www.eduvip.nl>

Website voor het onderwijs aan leerlingen en deelnemers met een visuele beperking. Informatie over (centrale) examens staat onder: 'wet en regelgeving'.

Dyslectische studenten

<http://masterplandyslexie.nl/nl/catalog/overview/mbo/22>

Op deze website is nadere informatie te vinden voor studenten met dyslexie in het mbo.

Dyscalculie

<http://masterplandyscalculie.nl/mbo.html>

Op deze website staat het protocol 'Ernstige Reken Wiskunde-problemen en Dyscalculie MBO (ERWD 3)'. Het geeft instellingen concrete handvatten voor het vormgeven van beleid op het gebied van het signaleren, begeleiden en eventueel doorverwijzen van leerlingen met Ernstige Rekenproblemen en Dyscalculie.

Leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking

Er is een overzicht (SIMEA), zie www.simea.nl onder het kopje 'dossiers'. Voorheen heette dit protocol. Die naam wekte verkeerde verwachtingen.

Nuttige info met name voor gespreksvaardigheid staat ook in '[Handreiking mondelinge taalexamens voor auditief beperkte deelnemers in het mbo](#)'.

Langdurig ernstig zieke leerlingen, o.a. in het ziekenhuis:

Voor ernstig zieke leerlingen en hun ouders/verzorgers is er Ziezon, landelijk netwerk ziek zijn & onderwijs. Zie: www.ziezon.nl
Specifiek over examens is er de pagina 'Op weg naar het diploma'. Sterk gericht op vo maar op onderdelen ook geschikt voor mbo.

Rekenen algemeen

www.steunpunttaalenrekenenmbo.nl

Het Steunpunt taal en rekenen mbo geeft informatie over (nieuwe) regelgeving, het referentiekader taal en rekenen en de betekenis daarvan voor mbo-instellingen. Specifieke informatie van het CvTE staat op www.examenbladmbo.nl

9 Samenvatting voor de contactpersoon examencommissie en de zorgcoördinator

Bij examinering dient zo mogelijk de belemmering door een beperking te worden weggenomen met inachtneming van de exameneisen.

Bij de centrale examens zijn daartoe regels geformuleerd. De regels geven aan welke criteria gelden voor aanpassing (of bijvoorbeeld een deskundigenverklaring nodig is), en of de instelling zich dient te verstaan met het CvTE alvorens tot aanpassing te kunnen besluiten.

De aanpassing in de wijze van examinering kan bestaan uit:

- Verlenging van de examentijd met ten hoogste een half uur (deskundigenverklaring vereist)
- Aanpassingen in de afnameruimte (licht, meubilair, aparte ruimte, etc)
- Pauze onder toezicht
- Aanpassingen in het examen zelf

Wat de laatste categorie betreft:

Het CvTE levert aanpassingen voor deelnemers met:

- Dyslexie
- Ernstige rekenproblemen of dyscalculie
- Auditieve beperking
- Visuele beperking

De examens voor deelnemers met een visuele beperking worden alleen op bestelling geleverd (ten minste vier weken voor de gewenste afnameperiode). De overige zitten in het standaard Facet-aanbod.

De instelling (de examencommissie) beslist óf een deelnemer een aangepast examen krijgt en is ervoor verantwoordelijk dat een aangepast examen alleen door rechthebbenden wordt afgelegd.

Als aanpassing en levering van aangepast examen naar het oordeel van de instelling onvoldoende de belemmeringen door de beperking wegnemen, wordt contact opgenomen met het CvTE via beperking@cvte.nl.

